

22. KONFERENCIJA EUROPEAN BUSINESS HISTORY ASSOCIATION (ANCONA, 6. – 8. RUJNA 2018.) TE ŽIDOVSKA PRISUTNOST U POMORSKOJ TRGOVINI ŽITARICAMA U 18. STOLJEĆU NA SJEVERNOM JADRANU IZ HRVATSKIH POMORSKIH REGESTA, I. – III. SV.

Ovaj osvrt odnosi se na 22. konferenciju *European Business History Association*, održanu na Sveučilištu u Anconi u razdoblju 6. – 8. rujna 2018. te na suradnju troje istraživača, Podhraški Čizmek, Brandl i Mancuso, na panelu *A Maritime Market: Jewish Enterprises and Grain Trade in Early Modern Europe* s radom „Jewish Presence in the Maritime Trade of Grain during the 18th Century in the Adriatic Sea from the *Croatian Maritime Regesta*, vols. I-III.”

Naš je doprinos polazio od analize dokumenata iz tri sveska *Hrvatskih pomorskih regesta / Regesti marittimi croati* (RMC) Nikole Čolaka: prvi svezak s oko 5.000 regesta tiskan je u Padovi 1985.; drugi svezak s oko 7.000 regesta tiskan je također u Padovi 1993., a treći svezak s oko 4.000 regesta uredila je Zrinka Podhraški Čizmek, a objavilo ga je Sveučilište u Splitu 2017.

Dokumenti u skraćenom obliku regesta obuhvaćaju razdoblje 1700. – 1799. te potječu iz *Archivio di Stato di Venezia*, *Archivio di Stato di Ancona* i *Archivio di Stato di Fano*. Svih oko 16.000 dokumenata govori o intenzivnom dnevnom i tjednom prometu ne samo unutar Jadranskog mora već i s mediteranskim trgovačkim lukama, pa čak i s trgovačkim lukama i trgovcima iz sjevernih mora i Atlantika.

Panel na kojem smo sudjelovali bio je usredotočen isključivo na promet pšenice, ječma, raži i drugih vrsta žitarica, u čemu su Židovi imali ulogu u 18. stoljeću. Rezultati pokazuju 29 dokumenata koji upućuju poglavito na Istru i sjevernojadranske luke.

European Business History Association (EBHA) osnovan je krajem 1994. kao znanstvena organizacija koja okuplja stručnjake zainteresirane za razvoj poslovanja i upravljanja u Europi od najranijih vremena do danas.

EBHA je dakle udruga znanstvenika, studenata i praktičara zainteresiranih za povijest poslovnih organizacija i poduzetnika, njihov razvoj i doprinos eko-

nomskom rastu te utjecaj na cjelokupno društvo. Kao povjesničari pokazuju interes za povezivanjem s istraživačima koji djeluju u širim područjima društvenih i humanističkih znanosti, u raznim povijesnim i geografskim koordinatama (za više informacija o organizaciji vidjeti njihovu službenu stranicu: <https://ebha.org/AboutEBHA>, pregledano 20. prosinca 2019.).

U 2018. njihov godišnji kongres bio je organiziran u Anconi, pri *Università Politecnica delle Marche*, tijekom tri dana (6. – 8. rujna), okupljajući znanstvenike različitih provenijencija i istraživačkih područja iz cijelog svijeta, poglavito iz Europe.

Pozvano predavanje održala je dinamična prof. Gelina Harlaftis s *Mediterranean Studies of the Foundation of Research and Technology Hellas* (FORTH), s vrlo interesantnom temom: „The Relation to the Sea: Maritime Business in the Mediterranean and the Black Sea“, te je dala širok i sveobuhvatan pogled na međusobnu povezanost raznih mora Mediterana s Crnim morem, spominjući pritom i Hrvatsku kao tradicijski pomorsku zemlju (pregled kongresa moguće je vidjeti na sljedećem linku: <http://ebha18.univpm.it/index.php?id=3>, pregledano 20. prosinca 2019.).

Sveukupno je bilo 47 panela, podijeljenih od prvog do trećeg dana po slovima: A 1-6 (A6 je bio ujedno i *keynote* cijelog kongresa), B 1-6, C 1-7, D 1-5, E 1-5, F 1-6, G 1-6, H 1, I 1-5 (program kongresa više nije vidljiv na stranicama Sveučilišta *Politecnico delle Marche*, no moguće ga je pogledati ‘uploadanog’ na:

https://www.academia.edu/37621932/Jewish_Presence_in_the_Maritime_Trade_of_Grain_during_the_18th_Century_in_the_Adriatic_Sea_from_the_Croatian_Maritime_Regesta_vols._I-III, pregledano 20. prosinca 2019.).

Naš rad „Jewish Presence in the Maritime Trade of Grain during the 18th Century in the Adriatic Sea from the *Croatian Maritime Regesta*, vols. I-III.” (Nikola Čolak, *Regesti Marittimi Croati. Fonti documentarie. Settecento/Hrvatski pomorski regesti. Dokumentarna vrela. Osamnaesto stoljeće*, vol. I i II, Centro di Studi Storici Croati-Venezia, Padova 1985. i 1993.; Isti, *Regesti Marittimi Croati. Fonti documentarie. Settecento/Hrvatski pomorski regesti. Dokumentarna vrela. Osamnaesto stoljeće*, vol. III, Podhraški Čizmek, Zrinka (uredila), Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, Split 2017. Vidi i: Slaven Bertoša, „Nikola Čolak, *Regesti Marittimi Croati/Hrvatski pomorski regesti*, sv. III., a cura di/uredila Zrinka Podhraški Čizmek, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu, Split, 2017., 687 str.”, *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. 17., Rijeka 2018., str. 79.-81.; vidi također: Lovorka Čoralić, „Nikola Čolak, *Regesti Marittimi Croati/Hrvatski pomorski regesti*, sv. III., a cura/uredila Zrinka Podhraški Čizmek,

Split: Odsjek za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu, 2017., 688 stranica." *Povijesni prilozi*, sv. 38., br. 56, Zagreb 2019., str. 333-335), bio je prvog dana kongresa, unutar Panela A3 *A Maritime Market: Jewish Enterprises and Grain Trade in Early Modern Europe*, u kojem su također sudjelovali Maria Stella Rollandi i Andrea Zanini (sa Sveučilišta u Genovi) s radom „The minor role played by the Jewish community in the grain trade in Genoa during the eighteenth century: An explanation” te Daniele Andreozzi (sa Sveučilišta u Trstu) s radom „Practices, Merchants and Mercantilism. The Jews and the grain trade in Trieste between Eastern Europe, Po, and Mediterranean (18th century)”.

Tablica koju prilažemo sinteza je naše analize te se u njoj prikazuje 29 dokumenata koji svjedoče o prisutnosti Židova u toj grani trgovine: 19 trgovaca (tj. 65 %), 7 vlasnika robe/broda – *parcenevola* (tj. 24 %), dvojica špeditera (*spedizionere*) i jedan *negoziante* (kojeg razlikujemo od *mercante*/trgovca).

Najistaknutiji poduzetnici na tom polju iz trgovačke su obitelji Morpurgo kojih se spominju u dokumentima kao: Eredi Morpurgo, Ebreo Morpurgo, Fratelli Marpurgo, Eredi Sanson Marpurgo i Eredi Sanson Morpurgo. Trgovinom žitaricama bavi se i Giovanni Rosolem. Prezime Morpurgo, kao što mu i samo ime kaže, potječe iz Marburga, odnosno Maribora. Nakon progona Židova iz Štajerske, krajem 15. stoljeća, noseći prezimena u različitim varijantama grada iz kojeg su prognani, naseljavaju se u raznim gradovima uz ili blizu jadranskih obala, od npr. Gorice, Gradiške, Trsta, Venecije, Ancone, Splita..., ali ih nalazimo i prema Češkoj, Moravskoj i Poljskoj (više u: Marjetka Bedrač i Andrea Morpurgo, *The Morpurgos, the descendants of the Maribor Jews*, Maribor, 2018., s pripadajućom bibliografijom).

Među *parcenevolima*, tj. vlasnicima robe i/ili brodova, nalazimo sljedeće židovske poduzetnike: Jacob Vita Pacifico, Giuseppe Treves, Levi del Banco Ebreo, Alban i Giovanni Amadio te Josef Consolo. Otkrili smo i da se *negoziante* iz Venecije Antonio Vitali bavi žitaricama, dok iz Ancone djeluje špediter Josef Consolo. (Više o podrijetlu imena Consolo, uključujući njegovu rasprostranjenost na obje obale Jadrana, vidjeti u: Elena Lea Rossi i Giovanna Camis Barouch, „Alla ricerca della storia di un Cognome: Consolo”, *La rassegna Mensile di Israel*, vol. 72, no. 1, 2006., str. 159-174).

Fokus nam je prvenstveno bio na trgovačkim rutama i provenijenciji poduzetnika. Otkrili smo da je najistaknutija ruta bila od Trsta do Ancone – u čak 12 slučajeva – i od toga su u pet slučajeva žitarice išle dalje u Istru, jednom u Svetog Jurja u Hrvatskom primorju, a jednom su u Istru stigle žitarice iz Lorea (kod Adrije) preko Trsta. Interesantne su nam i dvije specifične kvarnerske rute: jedna

Tablica 1a. Prikaz 29 židovskih poduzetnika u trgovini žitom na Jadranu:

Vol. N. RM C	N. RMC	Data	Porto / zona ex	Porto / zona in	Porto / zona verso	Nave	Cognome	Nome	Nome padre	Suddito	Luogo d'origine	Capitano / padrone nave	Parcen. propr. / negoziati mercante e	"per" - agente spedizioniere	Frumento / granaglie	Commento	Commento, porti / zone verso
1	2	4918	03/04/1744	Dalmazia	Ancona	Ancona	barca	Amadio	Giovanni		Ancona	ox			ox		
2	3	599	04/10/1777	Dubrovnik	Ancona	Venezia	trabaccolo	EBREI			Venezia (Giudecca)	Giovanni Parolli	x			Mercanti Ebrei comandati ad Ancona (prestito servizio)	con grano
3	2	5824	01/03/1752	Dubrovnik	Ancona	Ancona	feluca	Morpurgo	EREDI			Anun Frano Bratic	x		x		
4	3	128	13/09/1766	Ljanski kanal	Ancona	Ancona	trabaccolo	Morpurgo	Ebreo		Rovinj	Giuseppe Morab	x		x	"Apparente estratto da Pisano austriaco."	
5	3	129	13/09/1766	Ljanski kanal	Ancona	Ancona	pielego	Morpurgo	EREDI		Rovinj	Piero de Vesovi	x		x		
6	1	4369	19/09/1794	Loreo (Adria)-Trieste	Ancona	Isria	trabaccolo	Marpurgo	EREDI Sunson			Angelo Tiengo	x		x		
7	1	4601	24/09/1794	Loreo-Trieste	Ancona	Goro (Ferrara)	trabaccolo	Marpurgo	EREDI Sunson			Giovanni Malusa	x		x		
8	1	4473	24/09/1794	Loreo-Trieste	Ancona	Venezia	trabaccolo	Marpurgo	EREDI Sunson			Francesco Bovarolo	x		x		
9	1	4374	25/10/1794	Lošinj-Šenj	Ancona	Lošinj	trabaccolo	Marpurgo	EREDI Sunson			Anun Skopinic	x		x		
10	1	4616	21/04/1795	Lošinj-Šenj	Ancona	Ancona	trabaccolo	Marpurgo	EREDI Sunson			Josp Martinolic	x		x		"levato in quel Magazzini"
11	3	127	08/09/1766	Palazzo-Duino	Ancona	Dalmazia	pielego	Morpurgo	Ebreo		Impero	Francesco Dona	x		x		vuota
12	2	6612	10/10/1762	Rijeka	Ancona	Barcelona	nave	Consolo	Josef	papalino		Wilhelm Homstrom		x			con granaglie
13	2	6613	11/10/1762	Rijeka	Ancona	Barcelona	nave	Morpurgo	EREDI		Holland	David Dunlop	xo				con grano
14	3	157	13/01/1767	Rijeka	Ancona	Ancona	nave	Morpurgo	EREDI		France	Joseph Boalis		x	x		
15	2	5641	01/03/1749	Senjallia	Ancona	Ancona	trabaccolo	Consolo	Josef	papalino	Rovinj	Domenico Bort	x		x		

Tablica 1b. Prikaz 29 židovskih poduzetnika u trgovini žitom na Jadranu:

Vol. N. RM C	N. RAC	Data	Porto / zona ex	Porto / zona in	Porto / zona verso	Nave	Cognome	Nome	Nome padre	Suddito	Luego d'origine	Capitano / patrono nave	Parcent. propr. / negoziant e	"per" - agente spedizioniere	Fumento / granaglie	Commento	Commento, porti / zone verso
16	2	2134	08/04/1797	Ancona	Ancona	Barcelona	brigantino	Pacifico	Jacob Via				xx				con grano, canapa, peli di lepre e tabacco
17	1	4783	25/09/1794	Ancona	Ancona	Goro	trabacolo	Morpurgo	EREDI Sanson			Niccolò Canepa	x		x		
18	1	4373	10/10/1794	Ancona	Ancona	Isola	trabacolo	Amadio	Alban	Antonio	Burano	ox			x		paron trabacolo e mercante
19	1	4620		Ancona	Ancona	Isola	trabacolo	Marpurgo	EREDI Sanson		Rovinj	Giovanni Vidotto	x		x		
20	1	4642	25/04/1796	Ancona	Ancona	Isola	trabacolo	FRATELLI			Cres	Jakov Dumković	x		x		
21	1	4786	11/05/1795	Ancona	Ancona	Isola	trabacolo	Morpurgo	EREDI Sanson			Niccolò Canepa	x		x		
22	1	4600	24/09/1794	Ancona	Ancona	Sv. Juraj, Hrv. primorje (Senj)	trabacolo	Marpurgo	EREDI Sanson			G. Batt. Scarpa	x		x		
23	1	4367	15/09/1794	Ancona	Ancona	Trieste	trabacolo	Amadio	Alban	veneto	Burano	ox			x		paron trabacolo
24	3	152	31/12/1766	Ancona	Ancona		trabacolo	Rosolem	Giovanni			Roko Godina	x		x		
25	1	4333	03/07/1793	Venezia	Ancona	Cres	trabacolo	Vitali	Antonio			Antonio Daveglia	x		x		Negoziante
26	1	3839	21/02/1789	Venezia	Ancona	Genova	brigantino	Morpurgo	Ebreo			Ivan Tarabòca	x				Morpurgo; venditore; Giuseppe Terets f. Emanuele; parcent. propriet.
27	1	3839	21/02/1789	Venezia	Ancona	Genova	brigantino	Treves	Giuseppe			Ivan Tarabòca	xx				con canapa e fumento
28	1	1010	11/03/1706	Venezia-Durres	Kotor		marcihana	Levi	BANCO EREO			Domenico Murer	xx		x		Levi-Banco Ebreo vittima di corsari tripolitari; 1050 Ebreo - societas zecchini.; vetri
29	1	4602	24/09/1794	Ancona	Ancona	Isola	trabacolo	Marpurgo	EREDI Sanson			Giuseppe Marchetti	x		x		

Legend:
x = S
xx = S/10
ox = 100 S

koja je iz Lošinja preko Senja vodila u Anconu i vratila se na Lošinj, a druga koja je dovođila pšenicu iz Venecije preko Ancone na Cres.

No isto su nam tako interesantne provenijencije žitarica iz Istre prema drugim destinacijama. Vidimo kako iz Linskog kanala dva rovinjska paruna dovođe u Anconu žitarice (jednom se izravno odnose na Pazin: „*apparente estrato da Pisino Austriaco*“), a iz Senja dva lošinjska paruna dovođe goleme količine žita, dapače, izričito nalazimo zapisano da se tamo nalaze skladišta: „1795.21. IV, Ancona – Trabaccolo ossia pielego ‘S. Antonio e Anime del Purgatorio’ del paron Josip Martinolić del fu Ivan di Lošinj Mali proveniente da Senj con 3.003 staia ven. di frumento levato in quei Magazzini per gli Eredi Sanson Marpurgo a seconda del certificato del console ven. Enrico Dorigo del 16 corr. Il 27.IV licenziato vuoto. Tassa: 2.20 s.“

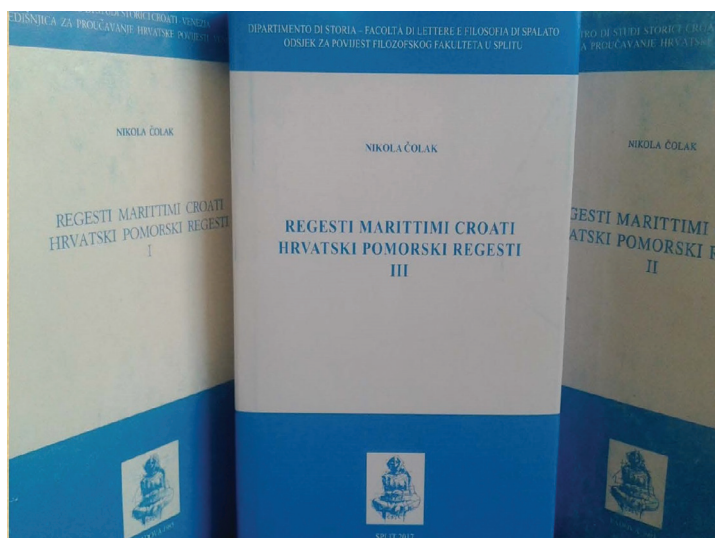
Interesantne su nam tri goleme *nave* koje iz Rijeke dovođe u Anconu žitarice te je potom u dva slučaja zabilježeno da idu dalje u Barcelonu; od Ancone dakle do različitih luka Jadrana i Sredozemnog mora pronašli smo pet ruta: tri do Barcelone, jednu do Venecije te jednu do Genove. Iz Papinske Države pronašli smo i jednu rutu koja je vodila od Senigallije do Ancone.

Interesantan je i jedan slučaj koji se odnosi na brod koji je krenuo iz Drača, a koji su orobili „*corsari Tripolini*“ ispred Boke kotorske (s gubitkom, među ostalog, i 1.050 cekina!) – što nam govori o nesigurnosti Jadranskog mora u 18. stoljeću.

Što se tiče analize brodova kojima su se prevozile žitarice, pripadali su različitim poduzetnicima, što iz jadranskih, što iz izvanjadranskih luka. Osam je brodova iz Rovinja, pet iz Venecije, četiri s Lošinja i Cresa, četiri iz Lorea i Palazuola (u Furlaniji), dva iz Dubrovnika, a nailazimo na čak tri „strana“ kape-tana velikih *nava*: dvojicu iz Nizozemske te jednog iz Francuske.

Zanimljiva je analiza vrste brodova koji prevoze žito. Riječ je o trima vrlo velikim *navama* kapaciteta 300 – 800 t, duljine 16 – 18 m i širine 6 – 8 m. Njih se koristilo za najdulje rute preko Sredozemnog mora i šire. Imamo potom tri brigantina kapaciteta okvirno 200 – 500 t, također za plovidbu izvan Jadranskog mora, te jednu marsiljanu, kapaciteta oko 60 – 400 t, duljine 18 – 26 m i širine cca 8 m. Najčešći tip broda jest trabakul: nalazimo ga u čak 18 slučajeva, što ne iznenađuje jer je riječ o višestoljetnom tradicionalnom jadranskom brodu čija je nosivost mogla jako varirati (14 – 200 t, duljine 12 – 30 m i širine 3 – 8 m). Žitarice prenose i dva peliga, što je malo manja vrsta broda također različitih kapaciteta (15 – 100 t, duljina 11 – 28 m, širine do 6 m). Nailazimo i na jednu filjugu uobičajenih kapaciteta oko 15 – 70 t, duljine 8 – 12 m i širine 3-4 m te na jedno ne podrobnije specificirano plovilo – *barca*.

Iz nekoliko gore navedenih analiza, koje se odnose samo na promet žitarica, vidimo da židovski trgovci, vlasnici robe, otpremnici i *negozianti* nisu prisutni u velikom broju. Iz naših prethodnih radova i analiza možemo konstatirati da žito nije njihova glavna djelatnost – barem što se tiče dosadašnjih dokumenata – jer od 544 spomena židovskih poduzetnika, samo 29 (ili 5,3 %) sudjeluje u toj grani trgovine, što je potvrdio i prilog Marije Stelle Rolandi i Andree Zaninija iz Genove; makar je riječ o potpuno drugom području, podaci su indikativni za sastavljanje slagalice/mozaika o ovoj tematici.

Slika 1. Prva tri sveska *Hrvatskih pomorskih regesta* 18. stoljeća autora Nikole Čolaka

Važno je napomenuti da se naša analiza temelji na prvih 16.000 objavljenih dokumenata, tako da su ovi podaci tek mali doprinos u istraživanju navedene problematike. Ovom prigodom želimo najaviti i nastavak Čolakova projekta u objavljanju još oko 80.000 dokumenata iz različitih arhiva s obje strane Jadranskog mora koje je on snimio i parcijalno obradio, a njegova ih je obitelj darovala Hrvatskom državnom arhivu 2006. (tada je ravnatelj Hrvatskog državnog arhiva bio prof. dr. sc. Stjepan Ćosić, koji je pokazao veliki interes ne samo za cjelokupnu Čolakovu biblioteku nego i za arhivsku građu od preko 140.000 dokumenata, što iz jadranskih, što iz vatikanskih arhiva; rezultat darovnice jest danas

uređeni Osobni fond Nikole Čolaka, vidjeti poveznicu: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=1_55625).

U ovom je trenutku u pripremi i 4. svezak *Hrvatskih pomorskih regesta / Regesti marittimi croati* 18. stoljeća (RMC IV) u suautorstvu Nikole Čolaka, Zrinke Podhraški Čizmek i Naide Michal Brandl, koji sa svojih daljnjih oko 4.000 dokumenata izlazi koncem 2021. kao izdanje Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Nastavak projekta važan je ne samo u okviru hrvatske i židovske historiografije – kako bismo dobili što cjelovitiju sliku židovske uloge na Jadranu, unutar mediteranskih trgovačkih, obiteljskih i poslovnih veza, nego i za međunarodnu historiografiju, koja će time dobiti vjerodostojniju sliku o svim sudionicima života na Jadranu i u svijetu u 18. stoljeću.

U tom smislu sudjelovanje na 22. kongresu EBHA još je jednom potvrdilo koliko je Jadransko more nezaobilazno u svjetskim povijesnim i društvenim istraživanjima te da je dijalog i susret najbolji medij za napredovanje sveopće znanosti.

Naida Michal Brandl, Zrinka Podhraški Čizmek i Piergabriele Mancuso